

Recenzja rozprawy doktorskiej magister Edyty Bałakier zatytułowanej „Percepcja wsparcia a dobrostan rodziców dzieci z autyzmem – mediującą rolą stylu radzenia sobie” napisanej pod kierunkiem naukowym [śp. Profesora dr hab. Zbigniewa Zaleskiego] dr hab. Agaty Błachnio, prof. KUL (promotor pomocniczy: dr Aneta Przepiórka)

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Edyty Bałakier poświęcona jest rodzicom wychowującym dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Doktorantka starała się, mianowicie, wskazać na czynniki związane z dobrostanem (poznawczym, afektywnym i psychologicznym) rodziców. Podjęła się próby oszacowania związków między wsparciem społecznym: formalnym i nieformalnym a dobrostanem rodziców, przy mediującej roli tego związku w postaci stylów radzenia sobie ze stresem.

Podjęty problem jest bardzo istotny w aspekcie teoretycznych eksploracji oraz dla praktycznych zastosowań. Coraz więcej, bowiem dzieci otrzymuje diagnozę zaburzeń ze spektrum autyzmu i wymaga specjalistycznych oddziaływań. Diagnoza zaburzenia rozwojowego u dziecka jest też jednym z najtrudniejszych doświadczeń rodzicielskich. Rodzice potrzebują często wiele czasu i sił, aby przystosować się do tej sytuacji życiowej. Muszą zaadaptować się do wychowywania dziecka z zaburzeniami rozwoju ale także do bycia rodzicem dziecka ze szczególnymi właściwościami zachowania i przeżywania wewnętrznego. Proces przystosowywania się jest zazwyczaj długi i żmudny. Jego pozytywne efekty w postaci np. akceptacji niepełnosprawności dziecka, czy też dobrostanu rodziców wiążą się z szeregiem czynników osobowościowych oraz środowiskowych. W tym bardzo ważne jest wsparcie społeczne. Pomaga ono rodzicom lepiej radzić sobie z wymaganiami dnia codziennego związanymi z opieką nad dzieckiem a także spełniać swoje potrzeby osobiste i zadania życiowe. Obecnie istniejące w rehabilitacji podejście skoncentrowane na rodzinie wskazuje na to, iż w procesie usprawniania dziecka z zaburzeniami rozwoju ważne jest również zwrócenie uwagi na doświadczenia rodziny, w tym zwłaszcza rodziców. Bowiem ich przystosowawcze właściwości, efektywniejsze radzenie sobie ze stresem, wyższy poziom dobrostanu sprzyja osiągnięciu przez dziecko lepszych efektów rehabilitacji.

Teoretyczne podstawy badań własnych, w tym kwestie związane z funkcjonowaniem rodziców dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu omawia Pani mgr Edyta Bałakier w

dwóch pierwszych rozdziałach swojej pracy. Pierwszy z nich poświęcony jest sytuacji rodziców wychowujących dziecko z zaburzeniami ze spektrum autyzmu rozumianej jako przewlekła sytuacja stresowa. Na jego początku przypomniano teorię zachowania zasobów Hobfolla i transakcyjną teorię stresu i radzenia sobie z nim Lazarusa i Folkman, zgodnie z którymi Doktorantka rozumie w swojej pracy zjawisko stresu i radzenia sobie. Następnie został scharakteryzowany autyzm, czyli zaburzenie neurorozwojowe, na które cierpią dzieci badanych rodziców. Triada objawów autystycznych została omówiona wg ICD-10 oraz podano liczne dane zaczerpnięte ze współczesnej literatury przedmiotu a uszczegóławiające opis funkcjonowania dzieci. Doktorantka ciekawie omówiła ponadto pewne wczesne zachowania dziecka mogące wskazywać na występowanie u niego zaburzeń ze spektrum autyzmu. Wskazała też na podobieństwa i różnice w kryteriach diagnostycznych zawartych w dotychczasowych klasyfikacjach i zaproponowanych w nowszych ich wersjach, tj. ICD-11 i DSM-V. Następnie wskazano na wzrastającą częstość występowania zaburzeń ze spektrum autyzmu, co określane jest jako „epidemia autyzmu”. Analizowano też etiologię tych zaburzeń a także czynniki wpływające na wzrost częstości ich rozpoznania. Wymieniono czynniki genetyczne (choć bez dokładnej analizy współczesnych odkryć), neurologiczne a także środowiskowe. Zasygnalizowano także problem różnic międzypłciowych w autyzmie.

Ciekawie przedstawiono wyniki badań dotyczące stresu rodzicielskiego i czynników wpływających na jego poziom. Choć na początku zbyt mało wyraziście określono sposób jego definiowania. Można było też wymienić współczesne modele jego wyjaśniania (np. model ABCX Mc Cubbina i Petersona). Jednak na uwagę zasługuje to, że Doktorantka korzystając z ważnych współczesnych opracowań scharakteryzowała główne czynniki związane z trudnymi doświadczeniami rodziców dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Wśród nich wyróżniła np. problemy związane z diagnozą, trudności w komunikacji werbalnej i niewerbalnej, trudne zachowania występujące u dziecka. W związku ze stanem funkcjonowania dziecka u rodziców może pojawić się lęk o przyszłość i zespół wypalenia sił. Wydaje mi się, że na zakończenie tych kwestii warto było wspomnieć o pozytywnych efektach przystosowania i pozytywnych doświadczeniach rodziców. Świadczyć one mogą bowiem o efektywnym radzeniu sobie rodziców.

Drugi rozdział rozprawy doktorskiej poświęcony jest dobrostanowi rodziców dzieci z autyzmem oraz jego uwarunkowaniom w postaci efektywnych sposobów radzenia sobie ze stresem i wsparcia społecznego. Przegląd badań nad tymi zagadnieniami poprzedziły teoretyczne rozważania dotyczące rozumienia zmiennej wyjaśnianej, czyli dobrostanu a także zmiennych wyjaśniających, czyli wsparcia społecznego i stylów radzenia sobie ze stresem.

Dobrostan został zanalizowany zgodnie z podejściem hedonistycznym i eudajmonistycznym. Na gruncie pierwszego powstał konstrukt – dobrostan subiektywny, zaś na gruncie drugiego – dobrostan psychologiczny. Dobrostan subiektywny rozumiano jako afektywne i poznawcze wymiary jakości życia człowieka. Teorią, która tak rozpatruje dobrostan człowieka jest teoria Dienera uwzględniona w niniejszej rozprawie. Dobrostan psychologiczny natomiast, dotyczy poczucia spełnionego, pełnego celów i zrealizowanych wartości moralnych życia. W pracy dobrostan ten rozumiano zgodnie z teorią Ryff. Autorka rozumiała go holistycznie jako złożonego z sześciu wymiarów: osobisty rozwój, samoakceptacja, cele życiowe, panowanie nad otoczeniem, pozytywne relacje z innymi, autonomia. Następnie, analizując różne koncepcje, wyodrębniła różne grupy czynników warunkujących dobrostan człowieka. Spośród nich, w dalszej części pracy dokładnie omówiła dwa z nich, które stały się przedmiotem badań własnych. Pierwszy z wymienionych czynników to wsparcie społeczne. Zostało ono zanalizowane w aspekcie strukturalnym i funkcjonalnym. Te dwa aspekty wsparcia były analizowane w przeprowadzonych badaniach własnych Doktorantki. Podano również przykłady badań dotyczących wsparcia udzielanego rodzicom dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu przez bliskich oraz przez specjalistów. W wielu przypadkach to wsparcie jest niewystarczające, rodzice są mało z niego zadowoleni, jest nieadekwatne do ich potrzeb.

Drugim czynnikiem mającym wpływ na dobrostan człowieka a poddany również badaniom własnym jest radzenie sobie ze stresem. Rozumienie tego konstruktu przyjęto zgodnie z teorią Lazarusa i Folkman. Konstrukt ten można analizować jako proces, styl oraz jako strategia. Determinanty radzenia sobie można upatrywać we właściwościach podmiotu, naturze stresu i w czynnikach środowiskowych. W pracy przyjęto rozumienie stylów radzenia sobie ze stresem zgodnie z koncepcją Endlera i Parkera. Na zakończenie tych rozważań Doktorantka przedstawiła wyniki badań dotyczące sposobów radzenia sobie ze stresem rodziców dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Omówiła też badania dotyczące związku między wsparciem społecznym, radzeniem sobie ze stresem a dobrostanem rodziców dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Wskazała przy tym, jakie wyniki są niejednoznaczne, jakie są luki w piśmiennictwie światowym, uzasadniając w ten sposób potrzebę podjęcia badań własnych.

Część teoretyczna jest przygotowana dobrze. Doktorantka bardzo rzetelnie, starannie, wyczerpująco i ciekawie wprowadziła czytelnika w podstawy teoretyczne swoich badań. Wykorzystała do tego dane zawarte w polskich i zagranicznych źródłach, z tego bardzo wiele – to najbardziej współczesne pozycje (łącznie 380 pozycji).

Bardzo dobrze uzasadniła Doktorantka założenia badań własnych. Celem tych badań uczyniła poszukiwanie zależności między wsparciem społecznym (specjalistycznym i ze strony bliskich osób) a dobrostanem subiektywnym (rozumianym jako poczucie satysfakcji z życia, wysoki poziom uczuć pozytywnych, zaś niski – uczuć negatywnych) i dobrostanem psychologicznym. Przy czym starała się ustalić mediującą rolę sposobów radzenia sobie ze stresem między wymienionymi zmiennymi. Poprawnie sformułowała dwie hipotezy główne i trzy hipotezy szczegółowe wskazujące na zależności i charakter mediacji między badanymi zmiennymi. Badania własne przeprowadziła na stosunkowo dużej grupie rodziców dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu liczącej 217 osób. Zastosowała sześć narzędzi badawczych o sprawdzonych właściwościach psychometrycznych (Wielowymiarowa Skala Spostrzegania Wsparcia Społecznego Zimeta i in., Skala Specjalistycznego Wsparcia Rodziców Dzieci z Autyzmem autorstwa Edyty Bałakier, Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresu CISS Endlera i Parkera, Skala Satysfakcji z Życia SWLS Dienera, Skala Uczuć Pozytywnych i Negatywnych SUPIN Watsona i Clark, Skala Dobrostanu Psychologicznego Ryff) oraz ankietę do określenia danych demograficznych osób badanych i właściwości dzieci. Warto podkreślić, iż Doktorantka skonstruowała bardzo ciekawe narzędzie do pomiaru wsparcia specjalistycznego.

Analizy wyników badań własnych dokonano przy zastosowaniu bardzo złożonych nowoczesnych procedur statystycznych – modeli mediacyjnych. Uzyskane wyniki w dużym stopniu potwierdzają sformułowane hipotezy. Są jednocześnie bardzo ciekawe i wydają się istotne dla lepszego zrozumienia człowieka a także dla zaplanowania bardziej skutecznego wspierania rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju. Zwracają uwagę na znaczenie wsparcia zwłaszcza ze strony bliskich osób dla dobrostanu rodziców. Także świadczą o istotności mediującej roli sposobów radzenia sobie (zwłaszcza stylu skoncentrowanym na zadaniu i stylu skoncentrowanym na emocjach) między percepcją wsparcia i dobrostanem rodziców. Analizy wyników badań wskazują np. na to, iż wsparcie ze strony bliskich osób (zwłaszcza rodziny) wpływa na rzadsze stosowanie stylu radzenia sobie skoncentrowanego na emocjach, a to z kolei wpływa na większą satysfakcję życiową, dobrostan psychologiczny, również na częstsze przeżywanie uczuć pozytywnych, zaś rzadsze – uczuć negatywnych. Wsparcie ze strony osób bliskich wpływa na częstsze stosowanie stylu radzenia sobie ze stresem skoncentrowanego na zadaniu, a to z kolei zwiększa satysfakcję życiową i dobrostan psychologiczny a także odczuwanie uczuć pozytywnych. Wsparcie specjalistyczne koreluje pozytywnie z dobrostanem subiektywnym i psychologicznym oraz ze stylem skoncentrowanym na zadaniu. Natomiast nie odkryto dla niego istotnych efektów

mediacyjnych. Te wyniki są bardzo ciekawe i wiele wyjaśniające, w jaki sposób możemy pomagać innym, mobilizować do działania, którego nie tylko efekty, ale jak sugerują wyniki ono samo, może zwiększać dobrostan człowieka. W ostatniej części wyników sprawdzono, które zmienne demograficzne oraz związane z funkcjonowaniem dziecka są związane istotnie z dobrostanem rodziców. Okazało się, że najistotniejszym predykatorem dobrostanu rodziców jest nasilenie zachowań trudnych i nieprzystosowawczych dziecka.

W dyskusji wyników poprawnie ustosunkowano się do otrzymanych wyników. Jednocześnie nakreślono bardzo refleksyjnie i ciekawie sytuację życiową rodziców wychowujących dziecko z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

Podsumowując, rozprawa doktorska jest przygotowana bardzo starannie, nowocześnie, przy wykorzystaniu dobrze dobranej do tematu współczesnej literatury przedmiotu. Charakteryzuje się ona oryginalnością rozwiązania problemu naukowego. Porusza istotne dla nauki ale także praktycznych działań zagadnienia. Doktorantka wykazała się rzetelnością, poprawnością wnioskowania naukowego, ale także refleksyjnym i wnikliwym spojrzeniem na funkcjonowanie człowieka. Praca wskazuje na to, iż Doktorantka posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Uzyskane w pracy wyniki warte są opublikowania.

Oceniam, że rozprawa doktorska mgr Edyty Bałakier spełnia warunki ustawy o stopniach i tytule naukowym i wnoszę do Rady Instytutu Dyscypliny Psychologia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o dopuszczenie mgr Edyty Bałakier do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab., prof. APS Ewa Zasepa